

Jeugdrecht en jeugdbescherming

DD 2016/59

a. **Juridisch-organisatorisch aspect**

Inleiding

In de vorige rubrieken jeugdrecht en jeugdbescherming heb ik een groot aantal wetswijzigingen (herziening kindbeschermingsmaatregelen, Jeugdwet, e.d.) alsmede een groot aantal (concept-)wetsvoorstellen besproken. In deze rubriek zal een aantal actuele ontwikkelingen in het jeugdbeschermingsrecht en de jeugdhulp worden besproken en zal worden ingegaan op een aantal in de (rechts)literatuur en jurisprudentie naar voren gekomen zaken over jeugdhulp en jeugdbescherming.

Pilot Kleinschalige Voorziening voor jongeren in voorlopige hechtenis van start in Amsterdam

In september 2016 zijn het Ministerie van Veiligheid en Justitie en de gemeente Amsterdam een eerste pilot met een Kleinschalige Voorziening (KV) voor jongeren in voorlopige hechtenis in Amsterdam gestart. Hierin is steeds plaats voor acht jongeren (alleen jongens) tussen de 14 en 23 jaar die door de rechter in voorlopige hechtenis zijn geplaatst. In plaats van in een Justitiële Jeugdinstelling (JJI) kunnen deze jongens voortaan geplaatst worden in deze voorziening, althans zolang de pilot loopt. In de Kleinschalige Voorziening is 24 uur per dag begeleiding en beveiliging. Daardoor kunnen de jongeren onder voorwaarden 'gewoon' naar school of werk gaan en contact houden met bijvoorbeeld hun ouders. Dit past ook bij de uitgangspunten van het nieuwe jeugdstelsel waarbij kinderen, jongeren en hun ouders zo veel mogelijk in de structuur van het eigen gezin en buurt worden ondersteund.

Het verblijf in deze voorziening heeft drie doelen, namelijk een beperking van recidive, de beveiliging van de samenleving, en het benutten van de korte periode van hechtenis voor het geven van een krachtige, positieve wending aan het leven van jongeren. De bedoeling is dat vanaf dag één de jongeren samen met professionals werken aan hun toekomst, om (terugval in) crimineel gedrag te voorkomen.

Tijdens de pilot wordt onderzocht hoe de Kleinschalige Voorziening in de praktijk werkt en hoe de samenwerking tussen de partijen verloopt. Ook worden jongeren gevolgd om te onderzoeken hoe het hun na verblijf in deze voorziening vergaat, ten opzichte van jongeren die in een jeugdinstelling hebben verbleven. De ervaringen worden meegenomen in de verdere uitwerking van de Verkenning Invulling Vrijheidsbenaming Justitiële Jeugd.

Met deze pilot geeft de staatssecretaris ook uitvoering aan de toezegging aan de Tweede Kamer om te kijken naar een alternatief voor bepaalde groepen jongeren in detentie na de sluiting van Amsterbaken. In augustus 2015 werd deze Amsterdamse Justitiële Jeugdinstelling definitief gesloten. Burgemeester Van der Laan en de staatssecretaris zijn in gesprek gegaan over een goede manier om de gevolgen van deze sluiting op te vangen. Er is mede daarom gekozen om de pilot in Amsterdam te houden, om jongeren zoveel mogelijk in hun eigen omgeving op te vangen en dat al vanaf de eerste dag van detentie alle benodigde partners (zorg, werk/dagbesteding) én het sociale netwerk worden ingeschakeld.

De staatssecretaris heeft eerder aangegeven dat, gezien de veranderingen in aard en omvang van de groep gestraften, een brede heroriëntatie op de uitvoering van straffen nodig is. De populatie wordt immers steeds complexer, door bijvoorbeeld verwarde personen en licht verstandelijk beperkten. Daarnaast heeft een groot deel van de groep slechts een licht vergrijsd pleegd, waardoor de beschikbare tijd om in detentie een duurzame gedragsverandering

tot stand te brengen beperkt is. Deze gevarieerde doelgroep vraagt om een gedifferentieerde aanpak. Hoe die er uit moet zien, wordt uitgewerkt in het project 'Koers en Kansen voor de sanctie-uitvoering'. De resultaten van de pilot worden hierbij benut. De buurt in Amsterdam waar de Kleinschalige Voorziening wordt geopend, is inmiddels met een brief geïnformeerd. Ook de gemeenteraad van Amsterdam en de Tweede Kamer zijn op de hoogte gebracht van de pilot. Deze pilot loopt van 1 september 2016 tot 1 juli 2017. (*Nieuwsbericht VenJ 05-07-2016*). Het is te hopen dat dit een succesvolle pilot wordt, want ook andere grote steden en gebieden in Nederland zouden gebaat zijn bij een kleinschalige voorziening voor voorlopig gehechte jongeren.

Open, besloten of een gesloten plaatsing?

Zo luidde een bericht in de media in augustus 2016, dat kinderen die jeugdhulp nodig hebben zónder tussenkomst van de kinderrechter in een gesloten inrichting zouden verblijven. Uit de berichtgeving bleek dat 38 kinderen zouden verblijven in Schakenbosch te Leidschendam. Deze instelling biedt hulp en behandeling aan jongeren (van 12 tot 18 jaar) met een licht verstandelijke beperking en ernstige gedragsproblemen. Schakenbosch kon de vrijheid van deze jongeren inperken als zij dat voor hun behandeling nodig achtte. Groepsleiders konden deze jongeren onder dwang medicatie toedienen, hen fixeren, hun kamerdeur op slot draaien, en hun kleding, kamer en post controleren. Dit is in strijd met de Jeugdwet, want voor een plaatsing in gesloten jeugdhulp moet de kinderrechter een 'machtiging gesloten jeugdhulp' verlenen. Uiteraard kan de kinderrechter dat ook weigeren. De kinderrechter moet namelijk toetsen of aan de eisen van de wet is voldaan en of de gesloten jeugdhulp nodig is. Het kind krijgt voor een beslissing of het in gesloten jeugdhulp wordt geplaatst, bijstand van een advocaat.

Rb. Rotterdam 3 juni 2016, ECLI:NL:RBROT:2016:4501

Kinderrechter oordeelt dat een kind in een instelling zonder zorgcontract mag en kan worden geplaatst, als dit voor het kind de meeste geëigende plek is. De kinderrechter van de Rb. Rotterdam heeft een jongere zonder zorgcontract uit huis geplaatst. Het zorgcontract ontbrak omdat de gemeente niet de juiste jeugdzorg – althans niet voor dit kind met zijn specifieke problematiek – had ingekocht. De Raad voor de Kinderbescherming regio Rotterdam/Dordrecht had de kinderrechter om een ondertoezichtstelling en uithuisplaatsing voor twaalf maanden gevraagd. De kinderrechter besliste dat de uithuisplaatsing dringend noodzakelijk was. Een spoedige plaatsing was beslist in het belang van de jongere, het ontbreken van een zorgcontract mocht die geschikte plaats niet langer in de weg staan. De betreffende gemeente waar de minderjarige en haar moeder wonen moet zo spoedig mogelijke de juiste zorg inkopen. De Serviceorganisatie Jeugd Zuid-Holland Zuid had namens de gemeente wel zorg ingekocht bij Yulius kinder- en jeugdpsychiatrie en Horizon, maar plaatsing in de specialistische instelling voor jeugd-ggz het Leo Kannerhuis was noodzakelijk. De uitspraak van de kinderrechter benadrukt dat de meest geëigende hulp voor een kind beschikbaar moet zijn of komen, ook al heeft de gemeente die jeugdhulp niet ingekocht. In de praktijk kan een gemeente niet alle denkbare hulp op voorhand inkopen, maar er wel voor zorgen dat de nodige hulp beschikbaar komt. Het is daartoe van belang dat gemeenten een extra budget reserveren voor niet ingekochte (maar wel noodzakelijke) zorg.

Ouders hebben behoefte aan concrete informatie over jeugdhulp

In het tweede kwartaal van 2016 heeft de Monitor Transitie Jeugd een verdieping gemaakt op het onderwerp 'informatievoorziening jeugdhulp'. Uit de resultaten blijkt, dat ouders zich vaak niet goed ge-

informeerd voelen over de gang van zaken rondom jeugdhulp.

In de anderhalf jaar dat de Monitor Transitie Jeugd signalen ophaalt, komt in elke rapportage terug dat melders zich niet geïnformeerd voelen. Er lijkt in het jeugd-stelsel weinig aandacht te zijn voor informatie- en verwachtingsmanagement. Het tweede kwartaal van 2016 heeft de Monitor Transitie Jeugd daarom een extra vragenlijst over de informatievoorziening uitgezet. Deze vragenlijst is in korte tijd – nog geen drie weken – 110 keer ingevuld. Naast de extra vragenlijst ontving de Monitor Transitie Jeugd in het tweede kwartaal 87 meldingen. In een groot deel van deze meldingen komt naar voren, dat het jongeren en ouders niet lukt om hulp te krijgen die aansluit op hun behoefte. De afzonderlijke cliëntorganisaties horen deze signalen ook steeds vaker terug uit hun achterban. Uit de extra uitvraag over informatievoorziening blijkt dat jongeren en ouders precies willen weten waar ze aan toe zijn: hoe loopt het proces van jeugdhulp, wat is het tijdsplan? Maar ook: wat zijn mijn rechten en plichten, hoe wordt omgegaan met mijn privacy? Duidelijkheid is belangrijk en biedt rust in de (vaak kwetsbare) gezinnen met een hulpvraag. Daarnaast blijkt, dat jongeren en ouders informatie willen via verschillende kanalen. Zo is bijvoorbeeld het (keukentafel)gesprek voor veel respondenten een belangrijke plek om informatie te krijgen, maar ook willen respondenten alles kunnen nalezen. Bij dit laatste wordt de voorkeur gegeven aan informatie op de website van de gemeente, in een brief of in een folder. Overigens blijkt dat een groot deel van de melders zich niet gehoord voelt. Melders hebben het gevoel dat de hulpvraag niet centraal staat. In plaats daarvan wordt uitgegaan van het aanbod: de zorg die is ingekocht, de beleidsregels of het budget. Melders geven aan dat indien er meer aandacht voor de concrete hulpvraag is, en de deskundigheid bij de wijkteammedewerkers groter is, er dan meer passende en daarmee ook effectievere hulp ingezet kan worden.

Een aanbeveling vanuit de Monitor Transitie Jeugd is dan ook: zorg voor deskundige medewerkers die met aandacht voor de behoefte van de cliënt en los van financiële prikkels de hulpvraag kunnen onderzoeken en verdiepen.

(Bron: Monitor Transitie Jeugd (mei 2016))

Dreigend faillissement Intermetzo afgewenteld

Eind april 2016 werd in de media het nieuws verspreid dat de Jeugdzorginstelling Intermetzo met zo veel achterstallige betalingen van gemeenten kampte, dat een faillissement dreigde. Daarom werd door de organisatie de Transitie Autoriteit Jeugdzorg (TAJ) ingeschakeld. Bij Intermetzo werken zo'n 2.300 medewerkers die specialistische zorg bieden aan vooral verstandelijk beperkte kinderen met ernstige gedragsstoornissen. Jeugdzorginstellingen die in de problemen komen, kunnen een beroep doen op de TAJ, ook voor financiële hulp. Intermetzo meldt op 1 maart een plan en subsidieaanvraag bij de TAJ te hebben ingediend. Die aanvraag loopt nog.

Sinds de decentralisatie van de jeugdzorg in 2015 kampen veel jeugdzorginstellingen met betalingsachterstanden van gemeenten. Iedere gemeente gebruikt haar eigen productcodes voor de behandelingen en als op een factuur niet de juiste code staat, blijft betaling uit. Brancheorganisatie Jeugdzorg Nederland pleit daarom voor minder productcodes. 'Er wordt momenteel gewerkt aan een lijst met landelijke codes', zei een woordvoerder van de brancheorganisatie tegen NOS.nl.

Onderzoek kwaliteit jeugdhulp Intermetzo Zonnehuizen en Pluryn De Hoenderloo Groep

De Inspectie Jeugdhulp en de Inspectie voor de Gezondheidszorg hebben onderzoek gedaan bij Intermetzo Zonnehuizen te Zeist en bij de open residentiële jeugdhulp van De Hoenderloo Groep, onderdeel van Pluryn. Onderzocht werd of de organisaties zorg dragen voor verantwoorde hulp aan

de jongeren. De inspecties oordelen dat de kwaliteit van de jeugdhulp bij beide organisaties voldoende is. Het onderzoek is uitgevoerd aan de hand van het toetsingskader Verantwoorde hulp voor de jeugd, dat bestaat uit vijf thema's: uitvoering hulpverlening, veiligheid, leefklimaat, cliëntenpositie en organisatie. Bij zowel Intermetzo Zonnehuizen als bij De Hoenderloo Groep werd een onaangekondigd toezicht uitgevoerd. Het toezicht bij Intermetzo vond mede plaats naar aanleiding van signalen die waren ontvangen over de kwaliteit van de hulpverlening. Hier werd getoetst aan de hand van onderdelen van drie thema's: uitvoering hulpverlening, veiligheid en organisatie.

Oordeel inspecties

De inspecties zijn van oordeel dat de kwaliteit van de jeugdhulp in de behandelgroepen van Intermetzo Zonnehuizen en de open residentiële jeugdhulp van De Hoenderloo Groep, locaties Hoenderloo en Deelen, voldoende is. De inspecties stellen dat de kwaliteit van de jeugdhulp op alle onderzochte verwachtingen voldoende dient te zijn. Intermetzo Zonnehuizen voldeed aan vijf van de zes verwachtingen. Verbetering is nodig op het punt van de toepassing van vrijheidsbeperkende maatregelen. Deze mogen in een open regime geen onderdeel uitmaken van het behandelplan. De Hoenderloo Groep voldeed aan vijftien van de achttien onderzochte verwachtingen. Professionals dienen beter zicht te krijgen op de veiligheid van de jongeren en dienen de veiligheidsrisico's beter te beperken. Verder mogen vrijheidsbeperkende maatregelen en vrijheidsontneming geen deel uitmaken van de behandeling in de open residentiële jeugdhulp.

Vervolg

De inspecties gaan ervan uit dat Intermetzo Zonnehuizen en Pluryn De Hoenderloo Groep binnen zes weken aan alle verwachtingen voldoen. Daartoe dienen de orga-

nisaties concrete verbetermaatregelen te treffen voor de geconstateerde tekorten. (Bron: Inspectie Jeugdzorg 1 september 2016)

Instellingen gesloten jeugdhulp gaan voldoen aan bodemeisen inspecties

De Inspectie Jeugdzorg en de Inspectie voor de Gezondheidszorg bemerkten bij hun toezicht dat jongeren op vrijwillige basis – dus zonder een machtiging van de kinderrechter – in instellingen voor gesloten jeugdhulp worden opgenomen. Medio december 2015 hebben alle instellingen de gevraagde informatie aan de IJZ gezonden. Uit deze gegevensuitvraag bleek dat er vier varianten te onderscheiden zijn in de wijze waarop instellingen omgaan met het plaatsen van kinderen met en zonder machtiging:

- alleen jongeren met een machtiging;
- jongeren met en zonder machtiging in aparte paviljoens;
- jongeren met en zonder machtiging in aparte groepen in één gebouw;
- jongeren met en zonder machtiging in één groep.

In januari 2016 heeft de IJZ aanvullend onderzoek gedaan bij vier locaties.

Omdat dergelijke plaatsingen in strijd kunnen zijn met nationaal en internationaal recht hebben de inspecties bodemeisen opgesteld, waaraan minimaal moet worden voldaan.

Wanneer een jongere kampt met ernstige opgroei- en opvoedproblemen is soms een zware en intensieve vorm van jeugdhulp met verblijf nodig. Om te voorkomen dat de jongere zich aan deze jeugdhulp onttrekt of daaraan door anderen wordt onttrokken, kan gesloten jeugdhulp worden ingezet. Een jongere kan deze vorm van gespecialiseerde jeugdhulp alleen ontvangen met een machtiging gesloten jeugdhulp van de kinderrechter, ook als hij of zijn ouders instemmen met het verblijf of er zelf om verzoeken. In de gesloten jeugdhulp worden de vrijheden van de jongere ingeperkt. Vandaar dat dit met de nodige juridische waarborgen is omkleed in zowel nationale

wetgeving als in het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind.

In augustus 2015 heeft de Inspectie Jeugdzorg een signalement aan de Staatssecretaris van VWS uitgebracht waarin zij aangaf het onaanvaardbaar te vinden dat instellingen voor gesloten jeugdhulp in toenemende mate jongeren opnamen zonder dat de kinderrechter hiertoe een machtiging gesloten jeugdhulp had afgegeven. De inspectie heeft daarom de afgelopen maanden aanvullend onderzoek gedaan om zicht te krijgen op de omvang van deze plaatsingen en om te zien hoe instellingen in de praktijk invulling geven aan de hulpverlening aan deze jongeren.

Bodemeisen

Op basis van het aanvullende onderzoek heeft de Inspectie Jeugdzorg in samenwerking met de Inspectie voor de Gezondheidszorg drie bodemeisen opgesteld voor het verantwoord plaatsen van jongeren zonder rechterlijke machtiging gesloten jeugdhulp (of Bopz) op een locatie waar gesloten jeugdhulp wordt geboden. Samengevat zijn de bodemeisen:

- 1) geen vrijheidsontneming bij jongeren zonder rechterlijke machtiging;
- 2) geen toepassing vrijheidsbepalende maatregelen op jongeren zonder rechterlijke machtiging;
- 3) jongeren zonder rechterlijke machtiging mogen geen getuige zijn van de toepassing van zware vrijheidsbepalende maatregelen, zoals vastpakken en vasthouden.

Beoordeling

De inspecties stellen vast dat zeven instellingen aan de bodemeisen voldoen, dat er voor vier instellingen een aandachtspunt is en dat twee instellingen niet aan de bodemeisen voldoen. De instellingen, die nog niet (geheel) aan de bodemeisen voldoen, hebben inmiddels aangegeven zich te gaan inspannen om zo spoedig mogelijk wel aan de bodemeisen te voldoen.

De vier instellingen met een aandachtspunt hebben inmiddels aan de inspectie aangegeven hoe zij de verbeteringen rond dit aandachtspunt gaan realiseren. Op basis daarvan bepaalt de inspectie het vervolg per instelling.

Van de twee instellingen die niet aan de bodemeisen voldoen heeft één instelling inmiddels een actieplan opgesteld om op korte termijn alsnog te voldoen aan de bodemeisen. Ook de andere instelling heeft aangegeven op korte termijn aan de bodemeisen te willen voldoen. Deze instelling heeft direct een aantal acties uitgezet en komt binnen één maand met een plan van aanpak. Uiterlijk 1 oktober dienen de beide instellingen volledig aan de bodemeisen te voldoen. Daarna beoordelen de inspecties de situatie opnieuw en zullen zo nodig handhavende maatregelen worden genomen.

De inspectie heeft haar onderzoek voor wat betreft de overige instellingen afgesloten. De drie bodemeisen neemt de inspectie op in het toetsingskader 'Verantwoorde hulp voor jeugd', dat als basis dient voor het toezicht op de instellingen voor gesloten jeugdhulp.

Tijdens het toezicht is de inspecties gebleken dat het voor verschillende partijen onvoldoende duidelijk was onder welke voorwaarden vrijheidsbepaling en vrijheidsontneming binnen de hulpverlening aan jongeren is toegestaan. Onder meer doordat er bij de hulp voor jongeren verschillende wettelijke regimes van toepassing kunnen zijn. De inspecties gaan ervan uit dat deze onduidelijkheid door het opstellen van de drie bodemeisen is weggenomen. De instellingen hebben tot 1 oktober 2016 de tijd gekregen om te zorgen dat zij aan de drie bodemeisen voldoen.

Zie *Kamerstukken II 2015/16*, 31839, 538 (Voortgangsbericht beoordeling plaatsingen gesloten jeugdhulp zonder machtiging van de kinderrechter).

(Bron: Inspectie Jeugdzorg 24 augustus 2016)

Kwaliteitskader nodig voor borging kwaliteit gezinshuizen

De Inspectie Jeugdzorg adviseert het werkveld een Kwaliteitskader Gezinshuizen op te stellen. Dit concludeert de inspectie na toezicht bij tien gezinshuizen. De bezochte gezinshuizen voldoen aan veel verwachtingen; ze bieden passende hulp en het leefklimaat is bij vrijwel alle gezinshuizen als voldoende beoordeeld. De inspectie vindt dat er nog verbeteringen kunnen worden behaald op het systematisch inschatten van veiligheidsrisico's van de kinderen en de omgang met medicatie.

Het doel van het toezicht was om meer zicht te krijgen op de kwaliteit van de jeugdhulp in gezinshuizen en een bijdrage te leveren aan de verdere ontwikkeling van de kwaliteit van deze hulpvorm. Het aantal gezinshuizen is de afgelopen jaren sterk gestegen. Ook worden steeds meer kinderen met complexe problematiek in gezinshuizen geplaatst. Deze ontwikkelingen riepen de vraag op of de kwaliteit van hulpverlening voldoende gewaarborgd is.

Het toetsingskader 'Verantwoorde Hulp voor Jeugd' en het toetsingskader 'Voorkomen seksueel grensoverschrijdend gedrag' vormden de basis voor het toezicht. Het toezicht was gericht op de thema's uitvoering hulpverlening, veiligheid, leefklimaat, cliëntenpositie, organisatie en het voorkomen van seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Kwaliteitskader

De inspectie acht het van belang dat een eenduidige manier van het inschatten van veiligheidsrisico's van de kinderen op vaste momenten wordt opgenomen in dit kwaliteitskader. Naast het veilig bewaren van medicatie, moeten gezinshuizen meer aandacht geven aan de verantwoorde omgang met medicatie volgens de 'veilige principes in de medicatieketen'. Ook is een heldere definitie nodig die waarborgt dat er sprake is van een gezinsgerichte situatie. Er zijn inmiddels gezinshuizen die tien of meer kinderen opvangen en gebruikmaken van

groepsleiders. In de ogen van de inspectie functioneren zij meer als een kleine instelling dan als een gezinshuis zoals bedoeld in de Jeugdwet.

Buiten het toetsingskader om constateert de inspectie meer onderwerpen welke een plek moeten krijgen in een kwaliteitskader. Zoals de wijze waarop huisregels worden opgesteld en gebruikt, het deskundigheidsniveau van de gezinshuisouders in relatie tot de norm van verantwoorde werktoedeling, de matchingsprocedure bij plaatsing van kinderen in een gezinshuis en de uitvoering van (voorbehouden) medische handelingen.

Verbetermaatregelen

De bezochte gezinshuizen hebben de inspectie inmiddels geïnformeerd over de (voorgenomen) verbetermaatregelen. De inspectie heeft vertrouwen dat de verbetermaatregelen voldoende voortvarend geïmplementeerd worden.

(Bron: Inspectie Jeugdzorg 1 september 2016)

Jeugdstrafrecht

Evaluatierapport WODC over 5 jaar ZSM

Uit het bericht op de nieuwssite van de Raad voor de Kinderbescherming blijkt dat de ZSM-werkwijze na vijf jaar is geëvalueerd. Achtergrond van de ZSM-werkwijze is dat veelvoorkomende criminaliteit daadkrachtig, snel, passend en efficiënt aangepakt moet worden. Het achterliggende idee van de ZSM-werkwijze was dat met een snelle(re) afhandeling doelmatiger en effectiever zou kunnen worden opgetreden tegen veelvoorkomende criminaliteit. De afkorting ZSM staat oorspronkelijk voor *Zo Snel, Slim, Selectief, Simpel, Samen en Samenlevingsgericht Mogelijk*. Dat palet aan ambities is vervolgens gebundeld in drie doelstellingen 'Snel', 'Betekenisvol' en 'Zorgvuldig'.

Dit WODC-rapport betreft een tussenevaluatie van de ZSM-werkwijze. Het onderliggende onderzoek heeft tot doel om te analyseren (a) hoe ver de implementatie van de ZSM-

werkwijze in de strafrechtketen is gevorderd en (b) welke resultaten deze werkwijze oplevert in relatie tot de drie doelstellingen 'Snel', 'Betekenisvol' en 'Zorgvuldig'.

Aangezien voor aanvang van dit onderzoek een heldere en ondubbelzinnige definiëring van deze drie doelstellingen ontbrak, heeft dit onderzoek zich in eerste instantie gericht op een nadere betekenisverlening aan de doelstellingen 'Snel', 'Betekenisvol' en 'Zorgvuldig'. Hun onderlinge samenhang is geoperationaliseerd tegen de achtergrond van de plaats en functie van de ZSM-werkwijze in de strafrechtketen en binnen het strafprocesrecht. Vervolgens is de aandacht uitgegaan naar het spanningsveld dat ontstaat tussen de rechtsstatelijke eisen die aan de ZSM-werkwijze worden gesteld enerzijds en de beoogde maatschappijgerichte effecten van de ZSM-werkwijze anderzijds.

In de afgelopen vijf jaar hebben de betrokken ketenpartners die samenwerking voortvarend vormgegeven en niemand wil meer terug naar de situatie daarvoor, zo blijkt uit een tussenevaluatie die in opdracht van het WODC door de Universiteit van Utrecht is uitgevoerd en door de Minister van Veiligheid en Justitie is aangeboden aan de Tweede Kamer. De ketenpartners (Openbaar Ministerie, politie, Slachtofferhulp Nederland, Raad voor de Kinderbescherming en de reclassering) werken samen op één locatie met elkaar aan de ZSM-werkwijze. ZSM staat voor een afdoening die recht doet aan de belangen van het slachtoffer, de maatschappij en de verdachte. Ook wel betekenisvolle afdoening genoemd. Jaarlijks wordt er gemiddeld twee derde van de veelvoorkomende criminaliteit – zo'n 200.000 zaken – via ZSM in behandeling genomen.

In de afgelopen vijf jaar is er een hechte samenwerking ontstaan tussen de vijf ketenpartners, met belangrijke innovaties tot gevolg. Slachtofferhulp Nederland benadert alle slachtoffers van zaken die binnen ZSM worden behandeld. Naast het maken van een goede schade-inventarisatie, is er bijzondere aandacht voor de specifieke wensen en belangen van het slachtoffer. Dit is van belang

voor het slachtoffer én voor het OM met het oog op de uiteindelijke afdoeningsbeslissing. Dankzij de permanente deelname van de Raad voor de Kinderbescherming is er bij alle ZSM-partners een zogenaamde 'jeugdmindset' ontstaan. Het gaat bij jeugd steeds meer om een combinatie van straf en zorg met als leidende gedachte 'licht waar het kan, zwaar als het moet'. Door de nauwe samenwerking wordt de reclassering vroegtijdig betrokken. Hierdoor kan zij snel adviseren over een verdachte en direct de interventies plegen die echt nodig zijn om herhaling van overlast of de delicten te voorkomen. Zo kunnen criminële carrières bijtijds worden afgebogen.

Het blijkt dat alle partijen van mening zijn dat de aansluiting van de advocatuur in de eerste fase van het opsporingsonderzoek van belang is. De ketenpartners en het Ministerie van Veiligheid en Justitie werken er in overleg met de advocatuur aan om de rechtsbijstand op ZSM op korte termijn verder vorm te geven. Daarnaast wordt in de vorm van pilots op een aantal plaatsen in het land onderzocht op welke wijze strafzaken waarbij de verdachte voor de rechter moet verschijnen sneller kunnen worden afgedaan dan nu gebruikelijk is (8-12 weken na de beslissing tot dagvaarden). De evaluatie laat echter ook zien dat er nog een aantal knelpunten is waarop ketenpartners verder moeten investeren: Bij het 'betekenisvol' afhandelen van zaken is er een zekere spanning tussen de drie in ZSM gehanteerde uitgangspunten: *snelheid, kwaliteit en effectiviteit*. In de praktijk is het soms lastig om hier een goed evenwicht in te vinden: (te) snel beslissen kan op gespannen voet staan met de effectiviteit van de afdoening; de uitgangspunten liggen immers niet steeds in elkaars verlengde. Verder vraagt de ZSM-werkwijze om een andere inrichting van werkprocessen en een betere IT-ondersteuning om de informatie-uitwisseling tussen ketenpartners te optimaliseren. Ook is die informatie-uitwisseling van groot belang om alle relevante informatie over het strafbare feit, slachtoffer en dader beschikbaar te hebben. Het ketengericht werken stelt ook andere eisen aan de professionals. Niet meer

alleen vanuit het eigen domein naar de zaak kijken, maar samenwerken voor het beste resultaat. Als belangrijk ander aandachtspunt voor de komende tijd wordt gewezen op de manier waarop financiering en verantwoording van de ketenpartners is vormgegeven, nu dat per organisatie anders geregeld is en nog niet geënt is op de intensiteit van de samenwerking die zich bij de ZSM-werkwijze heeft ontwikkeld. Zo zijn investeringen in mogelijkheden om via videoverbindingen te communiceren ten behoeve van de rechtsbijstand tot nu toe voor rekening van alleen de politie gekomen.

De ketenpartners zien de aanbevelingen uit de evaluatie als een uitnodiging voor het borgen, verder professionaliseren en het door ontwikkelen van de ZSM-werkwijze. (Bron M.A. Simon Thomas, P.T.C. van Kampen, L. van Lent, M.J.W.A. Schiffelers, P.M. Langbroek & J.G. van Erp, *Snel, betekenisvol en zorgvuldig. Een tussenevaluatie van de ZSM-werkwijze*, Den Haag: WODC juni 2016.)

P. Vlaardingerbroek

b. **Sociaalwetenschappelijk aspect**

Jeugdrecht en jeugdbescherming in cyberspace

De afgelopen jaren is er steeds meer aandacht gekomen voor mogelijke schadelijke gevolgen voor kinderen en jongeren van eigen gedrag in cyberspace, maar ook van 'online' gedrag van anderen. Hieronder bespreken we twee proefschriften die onlangs zijn verschenen over dit onderwerp. Het eerste proefschrift is van dr. Joyce Kerstens, getiteld *Youth and Cybersafety* (december 2015). Het tweede proefschrift *The Impact of Adolescents' Media Use on Cyberbullying Behavior* (mei 2016) is van dr. Anouk den Hamer. In de conclusie bespreken we wat er kan worden gedaan om kinderen en jongeren beter te beschermen in de online wereld van de cyberspace.

Jeugd en cybersafety (dr. Joyce Kerstens)

Het promotieonderzoek van Kerstens is vernieuwend vanwege een aantal aspecten: het is gericht op zowel jeugdige *slachtoffers* als *plegers* (en overlap daartussen) van *diverse vormen* van online risico's, variërend van seksuele activiteiten, cyberbullying tot financiële risico's. Naast de prevalentie van deze diverse vormen van zowel slachtofferschap als daderschap is ook gekeken naar de demografische, psychologische, sociale en technologische variabelen die hiermee samenhangen. In het proefschrift worden vijf studies beschreven die tevens deel uitmaken van het bredere vierjarige onderzoeksproject (2009-2013) genaamd 'Youth & Cybersafety' dat werd gefinancierd door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

STUDIE 1

Voor de eerste studie werden de gegevens van 6299 kinderen van tussen de 8 en 18 jaar gebruikt (voornamelijk 11-14 jarigen). Deze kinderen vulden op school (27 basisscholen en 17 middelbare scholen; 14,6% van alle benaderde scholen) een online vragenlijst in, die was samengesteld in samenwerking met Rutgers op basis van voorgaand onderzoek onder experts, jongeren en een literatuuronderzoek. Het doel van de eerste studie was om de kenmerken van slachtoffers van cyberpesten, online pornografie, online seksuele verzoeken, commerciële misleiding en fraude bij online veilingen te onderzoeken.

Cyberpesten

De jongeren (24,3%) hadden het meest te maken gehad met online pestgedrag, zoals de verspreiding van gemene roddels (17,1%) en uitgescholden of bedreigd worden (11,2%). Het pestgedrag werd door de jongeren zelf echter soms beschouwd als een normale manier van communiceren binnen de groep of als 'een grapje onder vrienden', met name als het om online roddelen ging.

Om de kenmerken van 'slachtofferschap' te bestuderen zijn de jongeren die hiermee te maken kregen *en* aangaven hier emotioneel last van te hebben vergeleken met de jongeren die hier ook mee te maken kregen maar aangaven hier *geen* emotionele last van te hebben. De resultaten lieten zien dat meisjes, jongeren in de lagere opleidingsniveaus, en jongeren met een niet-Nederlandse etnische achtergrond eerder rapporteerden dat ze emotionele last hadden van het pesten. De jongeren die rapporteerden hier minder last van te hebben hadden vaker een minder hechte band met hun ouders en vertoonden meer ongeremd internetgedrag. Een bevinding die in lijn was van voorgaande onderzoeksresultaten was dat slachtoffers van online pesterijen ook vaker slachtoffer waren van offline pesterijen. Tot slot bleek dat een minder hoog niveau van psychologisch welzijn gepaard ging met slachtofferschap van online pesterijen.

Online pornografie

Eén op de drie jongeren (33,0%) rapporteerde online pornografie te hebben gezien. Kerstens maakt hierbij onderscheid in intentionele en niet-intentionele exposure, aangezien jongeren die ongewild werden blootgesteld dit vaker als negatief ervaren (vergeleken met de jongeren die het bewust opzochten). Meisjes en jongeren die vaker klikten op mails/bijlagen en advertenties bleken een hoger risico te hebben op dit soort negatieve ervaringen.

Online seksuele verzoeken

Van de jongeren op middelbare scholen rapporteerde 16,0% verzoeken te hebben gehad om seks te hebben, en 9,1% ontving wel eens of meerdere keren een verzoek om zich uit te kleden voor de webcam. Alhoewel de verzoeken meestal van leeftijdgenoten leken te komen, was er ook nog een aanzienlijk percentage (1 op de 6 jongeren) dat niet wist wie de verzoeken stuurde (en bij de basisschool kinderen was dit percentage zelfs 40%). Meisjes bleken wederom een groter risico te lopen op emotionele

schade als gevolg van slachtofferschap van online seksuele verzoeken, evenals jongeren in de lagere opleidingsniveaus. Ook een hoge mate van online communicatie, ongeremd online gedrag, het klikken op berichten, een lagere zelfcontrole en een lager psychologisch welzijn gingen samen met emotionele schade.

Commerciële misleiding en online veilingfraude

Slechts 11,2% gaf aan slachtoffer te zijn geweest van commerciële misleiding (bijvoorbeeld te hebben moeten betalen voor een product dat als gratis werd beschreven of verlenging van een mobiel telefoonabonnement zonder kennisgeving) en 5,2% van online fraude (bijvoorbeeld op Marktplaats of eBay). Bij dit type cybercrime hadden jongens een hogere kans om slachtoffer te worden dan meisjes. De slachtoffers klikten ook meer op links en advertenties en ze toonden in het algemeen meer ongeremd gedrag online. Slachtoffers van commerciële misleiding gaven hun contactgegevens ook vaker vrij en rapporteerden een lager niveau van zelfcontrole. Slachtoffers van online fraude bleken overigens ook vaker *plegers* van online fraude.

Conclusie studie 1

Kerstens concludeerde dat de prevalentie van online slachtofferschap substantieel is. Ze benadrukte daarbij dat het van belang is om onderscheid te maken tussen jongeren die 'slechts' in aanraking komen met online risico's maar daar geen schade van zeggen te hebben ondervonden, en jongeren die wel schade hiervan hebben ervaren (verder 'online slachtoffers' genoemd). Met andere woorden, blootstelling aan de online risico's (bijvoorbeeld aan online pornografie, maar ook aan cyberpesten) hoeft niet per se emotionele schade met zich te brengen. Opvallend is verder dat Kerstens weinig (eenduidig) bewijs vindt voor een verband tussen de relatie met de ouders en supervisie en bemiddeling door ouders enerzijds en online slachtofferschap anderzijds. Daarentegen bleek een

lage mate van zelfcontrole wel duidelijk samen te hangen met online slachtofferschap en daarnaast bleken er ook duidelijke verbanden tussen technologische factoren en online slachtofferschap. Met name de factor 'online ongeremd gedrag' ('online disinhibition') lijkt gerelateerd aan een hoger risico op online slachtofferschap. Dit ongeremde gedrag kan gunstig zijn voor de exploratie en ontwikkeling van de identiteit van jongeren, maar het kan ook gerelateerd zijn aan ongewenste uitkomsten (Suler, 2004). Meer onderzoek is volgens Kerstens nodig naar deze gunstige en ongewenste uitkomsten van ongeremd gedrag online.

STUDIE 2

De hoofdvraag van de tweede studie was of cyberpesten (plegerschap) een nieuwe vorm was van deviant gedrag en wat de relaties met traditioneel pestgedrag waren. Dezelfde gegevens werden gebruikt om dit onderwerp te bestuderen. De resultaten lieten zien dat traditionele vormen van pesten zich lijken te verspreiden naar de online wereld (bijvoorbeeld uitsluiting op het schoolplein gaat over in het 'ontvrienden' op een sociaal netwerk-site). Daarnaast lijken er ook nieuwe vormen van pesten te ontstaan, zoals het zonder toestemming uploaden van aanstootgevende beelden, maar dit komt minder vaak voor dan de online varianten van traditioneel pestgedrag.

Verder bleken meisjes en vwo-leerlingen minder te pesten dan jongens en de leerlingen op de lagere opleidingsniveaus en naarmate jongeren ouder werden, nam de frequentie van traditioneel pesten af. Andere analyses lieten zien dat een lage zelfcontrole significant geassocieerd was met alle vormen van pestgedrag (plegers). Sociodemografische kenmerken en de relatie met de ouders, leeftijdgenoten en school waren niet significant gerelateerd aan het plegen van cyberpesten. Daarentegen bleek een hogere mate van internetgebruik en online ongeremd gedrag wel significant geassocieerd met plegerschap van zowel cyberpesten als

van de combinatie van cyberpesten en traditioneel pesten.

Tevens bleek dat 20,3% van de jongeren slachtoffer was geweest van traditioneel pestgedrag. In de pestersgroepen bleek dit percentage ongeveer twee keer zo hoog. Kerstens concludeert dat er een sterk verband is tussen pestplegerschap en slachtofferschap. Ten slotte lieten de analyses van de tweede studie zien dat pesters bovengemiddeld betrokken zijn in andere online problemen (zoals slachtoffer van online veilingfraude of het maken van seksuele foto's of video's van anderen), met name de jongeren die zowel online als offline pestten.

Conclusie studie 2

Kerstens concludeert dat het pesten geen geïsoleerd fenomeen is. Het gaat vaak samen met andere problemen zoals online risicogedrag en cybercrime, zowel als slachtoffer als als pleger. Toch lijkt cyberpesten, vergeleken met het traditionele pesten, minder vaak voor te komen dan wel eens wordt aangenomen. Het lijkt erop dat de traditionele vormen van pesten nu ook online worden gebruikt. Cyberpesten lijkt dan ook in grote mate een variant te zijn van het traditionele pesten. De online omgeving, zo schrijft Kerstens, maakt een uitbreiding, maar ook een evolutie van het pestgedrag mogelijk.

STUDIE 3

Voor de derde studie werden de gegevens van een deel van de originele steekproef ($N = 4453$) van de jongeren (11-18 jaar) die participeerden in het 'Youth & Cybersafety' onderzoeksproject gebruikt. De studie was gericht op de prevalentie van het ontvangen van online seksuele verzoeken en het vervaardigen van online seksuele beelden, met aandacht voor het verschil tussen problematische (vervelende) en niet-problematische incidenten. De resultaten lieten zien dat het ontvangen van seksuele verzoeken vrij veel (25,4%) voorkomt, maar het vervaardigen van beelden niet (3,0%). Een opvallende meerderheid van deze adolescenten (71,2%) gaf aan

dat de incidenten niet problematisch waren. Meisjes, jongere kinderen, en de leerlingen in de lagere opleidingsniveaus rapporteerden naar verhouding meer problematische incidenten. Wanneer adolescenten met mensen omgingen die zij niet kenden en wanneer er geen intrinsieke motivatie was voor seksuele interactie was er een groter risico op emotionele schade. Er bleek ook een sterk verband tussen slachtofferschap van cyberpesten en het ervaren van emotionele schade als gevolg van het ontvangen van seksuele verzoeken en negatieve beoordelingen van seksueel risicogedrag. Adolescenten met een hogere mate van online ongeremd gedrag en met een lagere zelfcontrole rapporteerden verder meer seksueel geladen te communiceren en zich meer bezig te houden met 'sexting'.

Conclusie studie 3

Kerstens concludeert dat een meer genuanceerd beeld van de online seksuele interacties van adolescenten nodig is en dat een strikt onderscheid in slachtoffers en plegers van online seksuele risico's geen recht doet aan de verweven aard van de online seksuele interacties van adolescenten. Vanuit ontwikkelingsoogpunt kunnen sommige interacties wellicht ook als 'normaal' beschouwd worden. Toch ervaaarde een kwart van de adolescenten die een online seksueel verzoek hadden ontvangen dit als vervelend en 1 op de 3 adolescenten die borsten of geslachtsdelen hadden getoond via de webcam voelde zich daar later slecht over (gerapporteerde gevolgen varieerden van off- en online gepest worden tot seksuele intimidatie). Met name wanneer de verzoekers van het mannelijk geslacht waren en onbekend waren werden de incidenten als vervelend ervaren.

Kerstens vat in de conclusie de factoren samen die jongeren kwetsbaar kunnen maken of juist kunnen beschermen tegen het ontvangen van ongewenste seksuele verzoeken. De eerste factor die ze noemt is het hebben van andere negatieve ervaringen online (zoals het slachtoffer zijn van cyberpesten). De tweede factor die wordt beschreven is het

internetgedrag van de adolescenten. Hierbij wordt ongeremd internetgedrag als een risicofactor beschreven, terwijl frequent internetgedrag juist een protectieve factor lijkt te zijn. Kerstens suggereert dat frequent internetgebruik adolescenten kan helpen om in een vroeg stadium negatieve online situaties te herkennen en tegen te gaan. De derde risicofactor die wordt genoemd is een lage zelfcontrole, in combinatie met een laag psychologisch welzijn. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat er vanwege de cross-sectionele aard van de gegevens geen conclusies getrokken kunnen worden over de richting van deze verbanden (met andere woorden zijn de lage zelfcontrole en laag psychologisch welzijn een oorzaak of gevolg van het ontvangen van seksuele verzoeken). Ten slotte worden nog een hogere leeftijd en het nemen van initiatief in online interacties genoemd als factoren die samengaan met een lager risico op het ontvangen van ongewenste seksuele verzoeken online.

STUDIE 4

Studie 4 richtte zich op de blootstelling aan seksueel expliciet (aanstootgevend) materiaal. Voor deze studie zijn weer de gegevens van de 6299 jongeren gebruikt. De resultaten lieten zien dat 33,8% van de jongeren was blootgesteld aan seksueel expliciet materiaal. Onder die jongeren bleek ongewenste exposure vaker voor te komen (64,7%) dan gewenste exposure (17,1%). Daarnaast bleken dezelfde factoren gerelateerd aan de mate van gewenste en ongewenste blootstelling: jongens, oudere jongeren, frequente internetgebruikers, jongeren met meer ongeremd gedrag en met een lagere zelfcontrole werden meer blootgesteld. Met name ongewenste blootstelling bleek echter vaker samen te gaan met emotionele schade (en dan weer met name bij meisjes en bij jongere kinderen).

Conclusie studie 4

Kerstens concludeert op basis van de bevindingen van studie 4 dat exposure aan seksueel expliciet materiaal als normatief

gezien kan worden voor veel jongeren. De bevindingen suggereerden volgens Kerstens daarnaast echter wel dat het van belang is om onderscheid te maken in gewenste en ongewenste exposure aan seksueel expliciet materiaal en de daaropvolgende emotionele schade. Verder bleek dus wederom dat kinderen die vaker gebruik maakten van het internet minder vaak emotionele schade rapporteerden. Opnieuw een bevinding die de gedachte dat frequent internetgebruik mogelijk protectief werkt ondersteunt. Volgens Kerstens gebeurt dit wellicht via een betere bekwaamheid in het herkennen en vermijden van ongewenste inhoud. Kersten schrijft verder dat de blootstelling aan seksueel expliciet materiaal een vast onderdeel in trainingen aan ouders gericht op het omgaan met media zou moeten zijn, aangezien een aanzienlijk deel van de ouders zich niet bewust lijkt te zijn van deze blootstelling (met name niet bij meisjes en jonge kinderen).

STUDIE 5

De laatste studie was gericht op de overlap in slachtoffer- en daderschap met betrekking tot financiële cybercrimes (veilingfraude, virtuele diefstal en identiteitsfraude). Wederom werden de gegevens van de 6299 jongeren gebruikt. De resultaten lieten zien dat slechts 5,2% van de jongeren slachtoffer was geweest van online veiling fraude en 3,1% gaf aan een plegger te zijn. Jongens waren hierbij oververtegenwoordigd. Verder bleek dat er sprake was van een aanzienlijke overlap tussen plegger- en slachtofferschap en dat plegerschap sterk leek te worden ingegeven door vergeldingsdrang (maar het werd ook 'voor de fun' gepleegd). Verder bleek een lage zelfcontrole en hoge mate van ongeremd online gedrag positief gerelateerd te zijn aan plegerschap en slachtofferschap.

Conclusie studie 5

Kerstens concludeert dat slachtoffers, plegers en slachtoffer-plegers van financiële cybercrimes een aantal kenmerken delen: mannelijk geslacht, bovengemiddeld internetgebruik, hogere mate van ongeremd on-

line gedrag en *self-disclosure*, en een lagere zelfcontrole. Verder duiden de resultaten erop dat het profiel van de slachtoffer-plegers meer overeenstemde met het profiel van de pure plegers, dan van de pure slachtoffers. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de percentages van zowel slachtofferschap als plegerschap van de financiële cybercrimes zeer laag waren.

ALGEHELE CONCLUSIE

Kerstens concludeert op basis van de resultaten van de vijf studies dat de prevalentie van online risico's voor jongeren (*slachtofferschap*) substantieel zijn. Blootstelling aan seksueel expliciet materiaal, cyberpesten en het ontvangen van online seksuele verzoeken overkomt bijvoorbeeld grofweg 3 op de 10 jongeren. Emotionele schade als gevolg van blootstelling aan deze online risico's overkwam echter minder dan 1 op de 10 jongeren; de meeste jongeren gaven aan dat zij de risico's als neutraal of zelfs als plezierig ervoeren. Of de risico's in emotionele schade resulteren of niet lijkt te worden beïnvloed door wat er precies gebeurt online (bijvoorbeeld of de blootstelling aan seksueel expliciet materiaal gewenst of ongewenst was). Kerstens concludeert dat niet alle jongeren een risico lopen online en dat niet alle ervaringen met online risico's als schadelijk worden ervaren door de jongeren.

Online risicogedrag en online *plegerschap* lijken eveneens minder vaak voor te komen dan berichten in de media wel eens doen vermoeden. Hierbij komt het vervaardigen van online seksuele beelden het minst vaak voor. Online risicogedrag en online plegerschap blijken wel sekseafhankelijk en nemen toe met leeftijd (met uitzondering van plegerschap van cyberpesten). Kerstens vraagt zich verder af in hoeverre het versturen van seksuele verzoeken online en het vervaardigen van online seksuele beelden wellicht ook behoren tot 'normale' gedragingen gedurende deze levensfase. Ze geeft wel aan dat het van belang is om de kenmerken die gerelateerd zijn aan *pro-*

blematische online seksuele interacties te identificeren om zo meer specifieke tools gericht op kwetsbare jongeren te kunnen ontwikkelen.

Kerstens concludeert verder dat er een aanzienlijke overlap bestaat tussen online slachtofferschap en plegerschap: plegers van online veilingfraude, virtuele diefstal, identiteitsfraude en cyberpesten blijken vaak ook slachtoffers. Hierbij zijn plegers ook vaak slachtoffer van meer dan één criminele of deviante online gedraging. Opvallend was verder dat jongeren die zelf ook rapporteerden te pesten (plegers) tevens minder emotionele schade rapporteerden als slachtoffer. Vergelding lijkt dan ook een algemeen motief voor cyberpesten en Kerstens suggereert dat het nemen van de controle over een ander door terug te pesten mogelijk de negatieve impact van het cyberpesten vermindert.

Tot slot beschrijft Kerstens nog dat verschillende factoren bleken samen te hangen met het slachtofferschap en plegerschap van cybercrimes, en waarbij geslacht, online ongeremd gedrag en zelfcontrole de belangrijkste factoren bleken.

Cyberpesten (dr. Anouk den Hamer)

Dr. Anouk den Hamer richtte zich in haar promotieonderzoek specifiek op cyberpesten. Opvallend is dat jongeren die (offline of online) gepest worden vaak zelf gaan cyberpesten. Dit lijkt verklaard te kunnen worden vanuit de *General Strain Theory* (Agnew, 1992), die stelt dat het ervaren van spanning (gepest worden) leidt tot woede en frustratie, wat vervolgens leidt tot deviant gedrag (cyberpesten). Anouk den Hamer onderzocht in haar promotieonderzoek de rol van mediagebruik in dit verband. Zij testte het *Cyclic Proces Model*, dat veronderstelt dat boze en gefrustreerde pestslachtoffers omgaan met hun negatieve gevoelens door zich bloot te stellen aan media waarin asociaal, normoverschrijdend en risicogedrag wordt vertoond, wat vervolgens de drempel verlaagt om zelf te gaan pesten in

cyberspace. Omdat pesten vaak resulteert in gepest worden, ontstaat er een vicieuze cirkel.

Om dit model te toetsen volgde Den Hamer een groep van 1005 jongeren (11-17 jaar) gedurende een schooljaar, waarbij de jongeren drie keer een vragenlijst invulden over slachtofferschap van (offline of online) pesten, woede en frustratie, ouderschap van cyberpesten en over de mate waarin de jongeren zichzelf blootstelden aan media waarin asociaal, normoverschrijdend en risicogedrag wordt vertoond. Voor dit laatste werd gebruik gemaakt van een zelfontwikkelde en gevalideerde vragenlijst, waarin jongeren aangeven hoe vaak ze kijken naar onder andere geweld, vloeken, vandalisme, diefstal, drugsmisbruik en algemeen antisociaal gedrag op internet, televisie, DVD, in games en op hun smartphone. De resultaten ondersteunen het *Cyclic Proces Model*: jongeren die op het eerste meetmoment aangaven slachtoffer te zijn van cyberpesten bleken op het derde meetmoment vaker zelf te cyberpesten. Dit werd verklaard door woede bij de gepeste jongeren, die samenhang met meer blootstelling aan media waarin asociaal, normoverschrijdend en risicogedrag wordt vertoond op het tweede meetmoment. Gepeste, boze jongeren lijken naar dit soort media te grijpen vanuit hun geloof dat dit hen helpt om met hun boosheid om te gaan (Olson et al., 2008). Dit terwijl er aanwijzingen zijn dat deze manier van omgaan met woede leidt tot meer woede in plaats van minder (Bushman & Whitaker, 2010). Ook leidt een negatieve stemming bij adolescenten tot lagere morele waarden, waardoor een voorkeur voor dit soort media versterkt wordt (Plaisier en Konijn, 2013). Tegelijkertijd versterkt het gebruik van dit soort media antisociaal gedrag, zoals cyberpesten, omdat er een voorbeeldfunctie van uitgaat en antisociaal gedrag in deze media beloond en daarmee bekrachtigd wordt (Bandura, 2001). Ook de vicieuze cirkel, waarbij cyberpesten leidt tot nieuw slachtofferschap van cyberpes-

ten, wordt bevestigd door de resultaten van het onderzoek.

Den Hamer onderzoekt vervolgens of woede bij alle gepeste jongeren leidt tot cyberpesten of dat dit afhankelijk is van de manier waarop gepeste jongeren met hun woede en frustratie omgaan. Hierbij onderscheidde ze twee manieren om emoties te reguleren, positieve emotieregulatie strategieën (zoals relativeren, positief herinterpreteren, denken aan andere positieve zaken) en negatieve emotieregulatiestrategieën (zoals jezelf of anderen de schuld geven, alsmat denken over de gevoelens en gedachten bij de negatieve gebeurtenis, steeds terugdenken aan hoe verschrikkelijk de gebeurtenis was). Den Hamer vond dat jongeren die op een negatieve manier met hun woede omgaan eerder geneigd zijn te gaan cyberpesten dan jongeren die dit niet doen.

Conclusie Den Hamer

Naast bovenstaande inzichten in het beloop van slachtofferschap naar daderschap van (cyber)pesten, illustreren de bevindingen in dit proefschrift dat emoties een belangrijke rol spelen in het gebruik van media waarin asociaal, normoverschrijdend en risicogedrag wordt vertoond, en de negatieve invloed van blootstelling aan dit soort media. Deze bevindingen roepen vragen op voor toekomstig onderzoek, bijvoorbeeld naar de aantrekkingskracht van dit soort media voor jongeren die zich gepest of afgewezen voelen, en naar de potentie van media waarin pro-sociaal gedrag wordt vertoond om cyberpesten tegen te gaan.

Conclusie: bescherming van jongeren in cyberspace

Zowel het promotieonderzoek van Kerstens als dat van Den Hamer was gericht op een onderwerp binnen een relatief onontgonnen terrein. De onderzoeken verschilden echter in diverse aspecten: het onderzoek van Kerstens was één van de eerste promotieonderzoeken in Nederland op dit terrein en had mede daardoor waarschijnlijk een wat bredere oriëntatie (globalere

verkenning van de prevalentie en verklarende factoren van verschillende vormen van cybercrime). Het proefschrift van Den Hamer verscheen wat later en kon zich al meer toespitsen op één enkele vorm van cybercrime, het cyberpesten. Hierdoor was er ook wat meer ruimte voor theoretische verdieping. Beide proefschriften onderschrijven de slachtoffer-plegeroverlap die vaker beschreven is. Kerstens benoemt tevens dat het van belang is om deze overlap te verwerken in theoretische modellen om zo meer recht te doen aan de realiteit.

Op basis van beide proefschriften worden aanbevelingen gedaan voor interventies. Den Hamer beschrijft het belang van het voorkomen van (cyber)pesten, waarvoor alle basisscholen en middelbare scholen sinds 2014 een plan van aanpak moeten hebben. Daarnaast benadrukt Den Hamer dat het belangrijk is om jongeren te leren hoe ze op een constructieve manier met onplezierige emoties, zoals woede en frustratie, om kunnen gaan. Zo bestaan er bijvoorbeeld cursussen *mindfulness* voor kinderen en jongeren, waarin hun geleerd wordt op een gezonde manier met hun emoties om te gaan. Ook adviseert Den Hamer aan ouders en scholen om jongeren ervan bewust te maken dat media hun gedrag kan beïnvloeden.

Kerstens benadrukt dat het van belang is dat beleid en interventies zich richten op het verkleinen van de schade en niet op het verminderen van *alle* online risico's. Het is volgens haar juist ook van belang dat jongeren leren om risico's juist in te schatten en leren hiermee om te gaan, omdat dit een noodzakelijke voorwaarde is voor het ontwikkelen van veerkracht. Om die reden zou er ook aandacht moeten zijn voor de mogelijkheden om veerkracht te versterken, waarbij een toegespitste of 'op maat' (in plaats van een algemene) benadering, dus een benadering waarin de individuele adolescent centraal staat, en die gericht is op de empowerment van de adolescent, volgens Kerstens de beste resultaten zou moeten hebben.

Het lijkt dus van belang te zijn om jongeren te leren hoe ze moeten omgaan met online ervaringen en met de emoties die hier mogelijk mee gepaard gaan. Toch is er ook een optimistisch beeld: de meeste jongeren ervaren de blootstelling aan online risico's als neutraal of zelfs als positief (alhoewel de lange termijn effecten nog niet onderzocht zijn). Kerstens stelt dan ook dat zorgen over de risico's voor jongeren het debat over jongeren en cyberveiligheid enigszins gekleurd hebben. De zorgen zijn enerzijds terecht. Een kleine groep jongeren is extra kwetsbaar: jongeren die worden blootgesteld aan online risico's en daarvan schade ondervinden en jongeren die zowel online slachtoffers als plegers zijn. Maar men moet zich ook realiseren dat het verminderen van de online risico's en van online risicogedrag mogelijk ook leidt tot een daling van de positieve uitkomsten oftewel van een beperking van de mogelijkheden die het internet biedt. Deze gedachte zien we ook terug in het artikel van Van der Hof en Koops (2011). In dit artikel wordt het beleid ten aanzien van adolescenten en cybercrime (of online risico's) onder de loep genomen. Zij concluderen dat de balans tussen enerzijds de vrijheid van adolescenten om zich te ontwikkelen tot verantwoordelijke en onafhankelijke volwassenen en anderzijds het controleren van de online risico's vanuit de overheid verstoord lijkt te raken door geluiden om meer controle (beperking, bemoeienis) vanuit de overheid. Van der Hof en Koops (2011) beargumenteren, in lijn met Kerstens, dat het beter is om beleid te richten op het stimuleren van de 'digitale geletterdheid' van burgers en op de specifieke begeleiding en bescherming van die kinderen die dit nodig hebben omdat ze extra kwetsbaar zijn (zoals de 'slachtoffer-plegers').

Referenties

- Agnew, R. (1992). Foundation for a generalism strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30, 47
- Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory of mass communication. *Media Psychology*, 3(3), 265-299. doi: 10.1207/s1532785xmep0303_03
- Bushman, B. J., & Whitaker, J. L. (2010). Like a magnet: Catharsis beliefs attract angry people to violent video games. *Psychological Science*, 21(6), 790-792. doi: 10.1177/0956797610369494
- Den Hamer, A.H. (2016). *The Impact of Adolescents Media Use on Cyberbullying Behavior*. Amsterdam: Vrije Universiteit. Doi: <http://dare.uvu.nl/handle/1871/54343>
- Kerstens, J. (2015). *Youth and cybersafety*. Heerlen: Open Universiteit. Doi: https://www.ou.nl/documents/12673/6801331/Proefschrift_Joyce_Kerstens_Youth_and_Cybersafety.pdf
- Olson, C. K., Kutner, L. A., & Warner, D. E. (2008). The role of violent video game content in adolescent development: Boys' perspectives. *Journal of Adolescent Research*, 23(1), 55-75. doi: 10.1177/0743558407310713
- Plaisier, X. S., & Konijn, E. A. (2013). Rejected by peers—Attracted to antisocial media content: Rejection-based anger impairs moral judgment among adolescents. *Developmental Psychology*, 49(6), 1165-1173. doi: 10.1037/a0029399
- Suler, J. R. (2004). The online disinhibition effect. *CyberPsychology & Behavior*, 7(3), 321-326. Doi: 10.1089/1094931041291295
- Van der Hof, S., & Koops, B. (2011). Adolescents and cybercrime: Navigating between freedom and control. *Policy & Internet*, 3(2), 1-24. Doi: 10.2202/1944-2866.1121

I. Wissink & H. Creemers